Յառաջիկայ թուով պիտի սկսինք հրատարակել բողոնիացի մեծ բանաստեղծ Միցքիեվիչին կենսագրութիւնը, զոր խոստացած էինք նախորդ թուով մը՝ Միցքիեվիչի հարիւրամեակին առթիւ։ Այս անգամ կը հրատարակենք թարգմանութիւնը Լեհաց ազգային բանաստեղծին ամենէն կրակոտ բանաստեղծութիւններէն մէկուն։

ՏԱՂ՝ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹԵԱՆ

—o—

Անսիրտ, անհոգի, ժողովուրդները կմախքներու ժողովուրդներ են։ Երիտասարդութի՛ւն, թեւեր տուր ինծի։ Թո՛ղ առնեմ այս հին աշխարհէն վեր, պատրանքին երկնաւոր վերնագաւառները բարձրանամ, ուր խանդը հրաշքներ կը գործէ, նորութեան ծաղիկը կը թօթվէ ու լոյսը ոսկի ցոլքերով կը պարուրէ։

Այն որուն աչուըները ծերութենէն կը մըթագնին, այն որ դէպ ի հողը խոնարհած ճակատ մը կը հակէ, թող աշխարհի հորիզոնը տեսնէ այնպէս ինչպէս իր անզօր նայուածքները զայն կ'ընդգրկեն։

Երիտասարդութի՛ւն, դուն երկրէս վե՛ր թռիր, եւ արեւուն աչքովը՝ մէկ բեւեռէն միւսը՝ մարդկային զանգուածները թափանցէ՛։

Վար նայէ՛։ Յաւերժական մէգով մայլուած, պիղծ ջրհեղեղի մը մէջ խեղդուած սա միջոցը, երկիրն է։ Տես ինչպէս անոր մօրացած ջրերուն վրայ խեցեմորթ մը բարձրացեր է իր կոնքին մէջ։ Ղեկ, ղեկավար ու նաւ է միանգամայն, ստորադաս թուլամորթները կ'որսայ, մերթ վեր կ'ելլէ, մերթ խորութեանց մէջ կը մխրճի։ Չի կպիր կոհակին, եւ կոհակը իրեն չի կպիր. յանկարծ պըղպըջակի մը պէս, ժայռի մը կը զարնուի ու կը պայթի։ Ոչ ոք անոր կեանքը ճանչցաւ, ոչ ոք անոր վախճանը գիտցաւ։ Եսականութիւնն է ան։

Երիտասարդութի՛ւն, քեզի համար կեանքի նեկտարն այն ատեն միայն քաղցր է երբ զայն ուրիշներու հետ մէկտեղ կը վայելես։ Երկնային սրտերն ա՛յն ատեն ցնծութեամբ կը գինովնան երբ ոսկի թել մը զանոնք կը միացնէ։

Միասի՛ն, ո՛վ երիտասարդ բարեկամներ։ Ամենո՛ւն երջանկութիւնը, ահա մեր ամենուս նպատակակէտը։ Միութեամբ ուժովցած, խանդավառութեամբ լուսաւորուած, քալե՛նք միասին, ո՛վ երիտասարդ բարեկամներ։ Նոյնչափ երջանիկ է այն որ ասպարէզին մէջտեղը ինկաւ. եթէ մեռնի, անոր մարմինը աստիճան մը կ'ըլլայ՝ փառքի պալատը բարձրանալու համար։ Միասի՛ն, ո՛վ երիտասարդ բարեկամներ։ Իրա՛ւ, ճամբան դժնդակ ու լըպրծուն է, բռնութիւն ու տկարութիւնը անոր մուտքը կ'արգիլեն։ Բռնին ուժը բռնին ուժով ետ մղենք, իսկ տկարութեան դէմ՝ մեր առաջին տարիներէն իսկ մաքառիլ սորվինք։

Այն որ, դեռ տղայ, կրցաւ օրօրոցին մէջ հիդրային գլուխը ճզմել, կենտաւրոսները պիտի խեղդէ երբ երիտասարդ ըլլայ, դժոխքին ձեռքէն իր զոհը պիտի ետ կորզէ, մինչեւ երկինք պիտի երթայ դափնիներ քաղելու։ Ե՛լ ր հոն ուր նայուածքը չի կրնար հասնիլ. փշրէ՛ ինչ որ բանականութիւնը չի կրնար փշրել։ Երիտասարդութի՛ւն, քու թռիչդ հզօր է ինչպէս արծուինը, քու բազուկդ ինչպէս շանթը։

Ո՛ւս ուսի։ Մեր շղթայովն աշխարհիս շըրջանակը պաշարենք։ Մեր մտածումներն ու մեր հոգիները կեդրոնացնենք միակ վառարանի մը մէջ։ Քու շուղէդ դուրս ելի՛ր, ո՛վ երկրագունտ։ Մենք քեզ նոր ուղիներու մէջ կ'արձակենք։ Ու քու փտած կեղեւդ թօթափելով գարնան տարիներդ պիտի վերագտնես։

Քաոսին ու խաւարին մէջ զօր տարրերու պայքարը կը վրդովէր. Աստուծոյ մէկ եղիցիովը, իրերու աշխարհը հաստատակչութեան մտաւ, հովերը մռնչեցին, ալիքներն հոսեցան, աստղերն երկինքը շողացուցին։

Այսպէս՝ մարդկութեան աշխարհին մէջ՝ տակաւին կը տիրէ խաւարչտին գիշերը. կրքերու տարրերը տակաւին կը պայքարին. բայց թող սէրը իր բոցն արտաշնչէ, հոգեկան աշխարհը քաոսէն պիտի դուրս ելլէ։ Երիտասարդութիւնը իր ծոցին մէջ պիտի փթթեցնէ զայն, բարեկամութիւնը զայն պիտի հաստատապնդէ յաւիտենական ներդաշնակութեան մը մէջ։

Մարդկային սրտերուն սառոյցները կը ճեղքըրտուին, նախապաշարումները կը դադրին հոգիները մթնցնելէ։ Ողջո՛յն, ազատութեան արշալո՛յս. քու ետեւէդ՝ փրկութեան արեւը կը ծագի։

ԱՏԱՄ ՄԻՑՔԻԵՎԻՉ

ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ ՅԱՂԹԱՆԱԿԸ

—o—

Լաւատեսները իրաւունք ունեցան։ Լա Հէյի Համաժողովը մեծաժխոր ունայն մը եղած պիտի չըլլայ։ Սպառազինութեանց վերջնական ջընջումը, պատերազմին արմատական բարձումը չէ անշուշտ որ պիտի իրականացնէ ան. ոչ ոք այդ հրաշալի արդիւնքը համաժողովէ մը սպասելու չափ միամիտ եղաւ. բայց—ինչպէս որ գուշակած էինք—իրաւարարութեան միջազգային մշտական ատեանի մը հաստատումը արդէն ընդունուած է այս վայրկեանիս, եւ այդ ատեանին գոյութիւնը Պատերազմին կարծեցեալ անհրաժեշտութեանը դէմ ժողովուրդները ապահովցնող բաւական լուրջ միջոց մը պիտի

digitised by A.R.A.R.@

ըլլայ։ Ամենէն սկեպտիկ մտքերն անգամ հիմա կը սկսին խոստովանիլ իրական կարեւորութիւնը այս քայլին զոր մարդկութիւնը կ'առնէ դէպ ի խաղաղութիւն։

Դեսպանախորհրդէն անմիջապէս առաջ, թերահաւատութիւններն ու հեգնութիւնները սաստկացած էին, եւ բացումէն յետոյ առաջին մէկ քանի օրերուն, կրքի, պժգութեան եւ անյօժարութեան նշաններ կայծկլտացին, որոնք վայրկեան մը կարծել տուին թէ իրօք ժողովքը զաւեշտ մը պիտի ըլլար լոկ, կամ թէ նոյնիսկ այդ խաղաղութեան ժողովը ընդհանուր գրգռման պատճառ մը եւ պատերազմի հաւանականութեանց բազմապատկում մը պիտի դառնար։ Գերմանիոյ ընթացքն է մանաւանդ որ այդ վախերուն առիթ տուաւ. Համաժողովին գումարումէն առաջ, գերման դասախօս Սթենկըլ կծու գրքոյկ մը հրատարակեց ուր կը հեգնէր Զարին ձեռնարկը, խաղաղութիւնը անիրականանալի ցնորք մը կը նկատէր եւ պատերազմը կը հռչակէր անհրաժեշտ եւ օգտակար մարդկութեան համար։ Արդ, այդ Սթէնկըլն է որ Վիլհէլմ իր պատգամաւորներուն հետ Լա Հէ ղրկեց։ Այս պարագան ռուս դիւանագիտութեան ջիղերուն դպաւ բնականաբար. եւ կը կարծուէր թէ Ռուսիոյ ու Գերմանիոյ միջեւ բացուած այդ անհամաձայնութիւնը Համաժողովը պիտի անդամալուծէր. այդ յոյսը ունէին մանաւանդ Թուրք պատգամաւորները, որոնք կը ներկայացնեն դիւանագիտութիւն մը որ եւրոպական պատերազմի մը վախին շընորհիւ միայն գոյութիւն ունի, եւ մոլագիր էին Գերմանիոյ փէշէն բռնած, Պատերազմին նեցուկ ը ոռնալ Համաժողովին մէջ։ Բայց բացման պահուն Վիլհէլմ զգաց որ այս Համաժողովը, հակառակ գերման դժկամակութեան, կրնայ յաջողութեան մը յանգիլ, եւ ուզեց որ առաջին դերերէն մէկը ինքն ունենայ այդ գործին մէջ, եւ իր ուռուցիկ ճառերէն մէկը արտասանեց ուր կը շնորհաւորէր Զարին ձեռնարկը եւ յոյս կը յայտնէր թէ Գերմանիոյ ներկայացուցիչը Ռուսիոյ ներկայացուցչին հետ միացած՝ «պիտի վարէին» այդ ձեռնարկը եւ զայն յաջողցնէին. ըսել կ'ուզէր թէ Գերմանիոյ առաջին պատգամաւոր Պ. տը Մունսթըրր կը փափաքէր դեր-նախագահ տեսնել Համաժողովին, քանի որ նախագահ պիտի ըլլար Ռուսիոյ ներկայացուցիչ Պ. տը Սթալ։ Իր բաղձանքը չիրականացաւ. ոչ Ֆրանսան, ոչ Անգլիան, ոչ Ամերիկան պիտի յանդուրժէին որ Գերմանիան, առանց ո եւ է որոշ դեր ունենալու այդ գործին մէջ, իրենցմէ գերակշիռ դիրք մը առնէր. Պ. տը Սթալ նախագահ ընտրուեցաւ, իբրեւ ներկայացուցիչը Համաժողովին գաղափարը յղացող պետութեան, եւ հոլանտական առաջին պատգամաւոր Պ. Քառնէպէք դեր-նախագահ ընտրուեցաւ իբրեւ ներկայացուցիչը այն երկրին ուր Համաժողովը կը հիւրընկալուէր։

Անկից Վիլհէլմ առնուեցաւ, ու զրոյց մը ելաւ թէ Պ. տը Մունսթըր — յանկարծական անհանգստութենէ մը բռնուած, — պիտի քաշուէր Համաժողովէն։ Այդ միջոցին էր որ Պ. Պուրժուա՝ ֆրանսական մտքին յստակութիւնը ու նրբութիւնը օգնութեան հասցուց, այդ քաոսը ներդաշնակելու համար, եւ յաջողեցաւ. խորհրդարանական կեանքի քաջավարժ, ու ծանօթ իր համակիր ու փայլուն պերճախօսութեամբը, Պ. Պուրժուա միջոցը գտաւ բոլոր փառասիրութիւնները գոհացնելու եւ կըրքերը հանդարտեցնելու. անհամար դեր-նախագահութիւններ եւ պատուոյ նախագահութիւններ հնարեց, եւ բաժնեց ամենուն։ Պ. տը Մունսթըրը եղաւ պատուոյ նախագահ առաջին յանձնախումբին։ Ժողովը բաժնուեցաւ երեք յանձնախումբի. առաջինը, իսկական նախագահութեամբ պելճիքական պատգամաւոր Պ. Պէռնաէռի, պիտի զբաղի սպառազինութեանց նուազման խնդրով. երկրորդը, իսկական նախագահութեամբ ռուսական պատգամաւոր Պ. տը Մառթէնսի, պիտի զբաղի պատերազմի օրէնքներուն խստութիւնը մեղմացնելու միջոցները ուսումնասիրելով. երրորդը, ամենէն կարեւորը, պիտի զբաղի միջազգային իրաւարարութեան խնդրով, եւ այդ յանձնախումբին իսկական նախագահը եղաւ նոյն ինքն Պ. Պուրժուան. կարելի է ըսել թէ Լա Հէի Համաժողովին ամենէն բեղուն ու ամենէն փայլուն դերն է որ յանձնուած եղաւ Պ. Պուրժուային. ֆրանսական վարկին նշանակելի բարձրացում մըն է այս, եւ դրուական մը որ ֆրանսական ոգին պիտի գերակշիռ հանդիսանայ քան բռուսիականը՝ Համաժողովին մէջ. պարագայ մը որ արդէն ինքնին գեղեցիկ արդիւնք մը կը թուի մեզի։

Համաժողովը լրջաբար որոշած է արդիւնքի մը հասնիլ անպատճառ։ Եւ այդ որոշման գըլխաւոր դրդիչը՝ հանրային կարծիքին անեզերական յուզումն է եւ մանաւանդ այն բոլոր ազդուկը զոր կը հանեն ընկերվարական, յեղափոխական, խաղաղասիրական միթինկները, քաղաքական դասերու պատգամաւորութիւնները, պատերազմատեաց անձնաւորութիւններու ճառերը։ Արդարեւ, Լա Հէ միջազգային մեծ համախմբում մը ձեւն առաւ, ինչպէս Բոլ Ատան կը բաղձար։ Բացմանը իրիկունն իսկ, Հոլանտայի ընկերվարականները բողոքի միթինկ մը կը գումարէին հռչակելու համար թէ կառավարութիւնները անկարող են մշտական խաղաղութիւնը հաստատելու, եւ թէ ժողովուրդը միայն կրնայ պատերազմը ջնջել, երբ տապալէ ընկերական արդի կազմակերպութիւնը, որուն մէկ հետեւանքն է պատերազմը։ Եւրոպայի բոլոր երկիրներուն ընկերվարական ու յեղափոխական մամուլը հեգնական եղանակ մը հընչեցուց։ Միւս կողմէ բոլոր այն անհատականութիւնները որոնք խաղաղութեան յաղթանակին նուիրած են իրենց ջանքերը, եւ որոնք Զարին ձեռնարկին շուրջը հաւաքէ

digitised by A.R.A.R.@

եւ խանդավառութեան մրրիկ մը յարուցին եւրոպական հանրային կարծիքին մէջ, աւստրիացի գրագիտուհի տը Սիւթնէր պարոնուհին, անգլիացի Սթէտը, ռուս Ժան տը Պլոքը որ Պատերազմին վրայ իր գիտական ուսումնասիրութեամբ Զարին որոշմանը մէջ մեծագոյն բաժինը ունեցաւ. ֆրանսացի Ֆրետերիք Բասին որ երկայն տարիներէ ի վեր միջազգային իրաւարարութեան ատեանի մը հաստատման անհրաժեշտութիւնը կը քարոզէր, գերման Տիկին Սելենքան որ կը ներկայացնէ Շիլլերի երկրին խաղաղասէրները, այդ բոլորը եւ դեռ ուրիշ նուազ նշանաւորներ, Լա Հէ խռնուած են, եւ բանախօսութիւններով, ինթերվիւներով, յօդուածներով կը շարունակեն իրենց պայքարը ի նպաստ Զարին ձեռնարկին։

Այս պայմաններուն մէջ եթէ Համաժողովը յանգէր ոչինչի, կառավարութիւնները ընկերվարական ու յեղափոխական մարմիններու զօրութիւնը եւ վարկը բազմապատկած պիտի ըլլային՝ անոնց գուշակութիւնները արդարացնելով եւ իրենց ապիկարութիւնը հանդիսաւորապէս ապացուցանելով, ու նոյն ատեն պզտիկ ձգելով Սթէտները, Պլոքները, Բասինները, խաղաղութեան առաքեալները, հանրային կարծիքին խանդավառ ու լաւատես մասը, այդ ամբողջ ուժին համակրութիւնն ու նեցուկը պիտի կորսնցնէին, նոյն իսկ այդ ուժը իրենց դէմ դարձած պիտի գտնէին։ Անհրաժեշտ էր բան մը յանգիլ։ Կ'ըսուի թէ մանաւորապէս Ամերիկա եւ Անգլիա անկեղծօրէն ու ջերմօրէն կը փափաքէին իրաւարարական դրութեան հաստատումը յաջողցնել։ Գերման հակակրութիւնները, իրենց հետեւող բոլոր թշնամի ուժերովը մէկտեղ, ստիպուեցան կակուղնալ, եւ Համաժողովը գործել սկսաւ։

Այժմէն գիտենք թէ առաջին յանձնախումբը ոչինչ պիտի կարգադրէ։ Սպառազինութեանց նուազման վրայ վէճ մը գրգռիչ հետեւանքներ միայն կրնայ ունենալ՝ Խաղաղութեան նպատակէն շատ հեռու. արդէն սպառազինութիւնները ինքնին պիտի պակսին այն օրը երբ պատերազմի հաւանականութիւնները նուազեցնող պայմանները իրապէս հաստատուին. եւ այդ տեսակէտով է որ իրաւարարական դրութեան յաջողումը անուղղակի բայց աւելի ապահով միջոց մըն է առաւել կամ նուազ մօտաւոր ապագայի մը մէջ սպառազինութիւնները նուազեցնելու. պիտի չատանան տեսակ մը պայթուցիկներու գործածութիւնը արգիլել ջանալով։ Այսպէս, վերջին նիստերէն մէկուն մէջ, անգլիական տըմ-տըմ պայթական գնդակներուն գործածութիւնը արգիլուեր է։

Երկրորդ յանձնախումբը պիտի կարողանայ մինչեւ աստիճան մը յաջողիլ։ Կը կարծուի թէ պիտի յանգին Ժընէվի դաշնագրութեան պայմանները ծովային պատերազմներու համար ալ պարտաւորիչ դարձնելու, եւ թէ պիտի կարենան պատերազմի օրէնքներուն մէջ աւելի գթութիւն ու մարդկայնութիւն մտցնել (եթէ երբեք կարելի է «մարդկայնութիւն» եւ «պատերազմ» բառերը ո եւ է կերպով հաշտեցնել)։

Երրորդ յանձնախումբը բուն Համաժողովը կը կազմէ. եւ արդէն գործին կարեւոր մէկ մասը կատարուած է։ Երկարատեւ վիճաբանութիւններէ յետոյ յանձնախումբը գրեթէ վերջնապէս ընդունեցաւ իրաւարարական մշտական ատեանի մը հաստատման սկզբունքը։ Պատգամաւորներէն ոմանք—Գերմանները մանաւանդ—մշտական ատեանի գաղափարին դէմ մարտնչեցան, ուզեցին որ այն պարագային ուր պատերազմը անխուսափելի դառնայ, երկու ազգերն ընտրեն երկու ուրիշ չէզոք պետութիւն որոնց միջնորդութեանը յանձնեն իրենց վէճին լուծումը։ Եւ միջնորդութեան պայմանները արդէն մանրամասնօրէն վիճուեցան ու որոշուեցան։ Սակայն միջնորդութեան միջոցին դիմումը չափազանց կամայական եւ պատահական կը դարձնէր իրաւարարութեան գործադրութիւնը։ «Մշտական ատեան»ի գլխաւոր ջատագովը Ամերիկան է, իրեն հետ ունենալով Անգլիան. եւ անգլօ-սաքսոն գաղափարը կը թուի յաղթանակած ըլլալ։ Միջամտութեան դրութիւնը պիտի շարունակուի ուսումնասիրուիլ եւ անոր պայմանները պիտի ճշդուին եւ օրէնքի ձեւ առնեն. բայց այդ Համաժողովին կարեւորագոյն արդիւնքը՝ իրաւարարութեան մշտական ատեանին հաստատումը պիտի ըլլայ (եթէ գերման դժկամակութիւնը կամ ուրիշ կնճռոտութիւններ գործը չվիժեցնեն)։ Անգլիացիք ներկայացուցին մշտական ատեանի ծրագիր մը, նմանապէս՝ Ամերիկացիք եւ Իտալացիք. Ռուսերը որ նախ միջամտութեան ծրագիր մը ներկայացուցած էին, յայտնեցին թէ պատրաստ ունին նաեւ իրաւարարական մշտական ատեանի ծրագիր մը, եւ զայն ալ մէջտեղ հանեցին։ Հիմա, պատգամաւորները այդ չորս ծրագիրները իրարու կը բաղդատեն եւ կը ջանան զանոնք ձուլել եւ ընդհանուրին հաւանութիւնը գրաւող վերջնական ծրագիր մը ձեւացնել։ Կը կարծուի թէ այդ ատեանին պաշտօնավայրը պիտի ընտրուի Պրուսէլի կամ Լա Հէի պէս քաղաք մը, ատեանին անդամ պիտի ըլլան ութը ինը ազգէ հեղինակաւոր անձնաւորութիւններ՝ ցկեանս այդ պաշտօնին կոչուած. իրարու հետ վէճ ունեցող պետութիւնները պարտաւոր պիտի չըլլան դիմելու այդ Ատեանին, բայց Ատեանին գոյութիւնը պատճառ մը պիտի ըլլայ որ հանրային կարծիքը պատերազմի հրատարակման դէմ աւելի ուժգին կերպով բարձրանայ եւ իրաւարարութեան միջոցին դիմել պահանջէ. անդամ մը սակայն որ վէճ ունեցող երկու պետութիւն դիմեն Ատեանին, ստիպուած պիտի ըլլան հնազանդիլ արձակուած վճռին. եւ նոյն իսկ կը մտածուի միջոցներ ձեռք առնել անհնազանդութեան ձգտում ցուցը-

digitised by A.R.A.R.@

նող երկիրը Ատեանին որոշման հպատակեցնելու համար, զոր օրինակ՝ այդ երկրին հետ խզել թղթատարական, հեռագրական արտաքին յարաբերութիւնները, եւն։

Զարին ձեռնարկը պիտի յանգի ուրեմն նոր հաստատութեամբ մը քաղաքակիրթ աշխարհը օժտելու ինչ որ Հենրիկոս Դ. եւ Նաբոլէոն Գ. Ֆրանսայիները առանց յաջողութեան փորձած էին նուազ գործնական պայմաններով եւ այնպիսի շրջաններու մէջ ուր հանրային կարծիքը հասուն չէր։ Նիքոլա Բ. բաղդը պիտի ունենայ միեւնոյն ձեռնարկը մասնական բայց շատ լուրջ յաջողութեամբ մը պսակուած տեսնելու։ Ազգերը պիտի ունենան իրենց դատարանը, ինչպէս անհատները. եւ ինչպէս անհատները իրենց վէճերը զանակի հարուածներով լուծելու դրութիւնը չատոնց մէկդի դրին եւ Օրէնքին միջնորդութեան դիմել նախընտրեցին, ազգերը միեւնոյն բանը պիտի ընեն հիմա։ Այդ հաստատութեան հիմնարկումէն յետոյ, անոր պաշտօնավարումը անտարակոյս պիտի բաղխի արգելքներու, չարակամութեանց, դժգոհութեանց. բայց այդ բոլորը երկայն չեն կրնար տեւել. Հանրային կարծիքը, հետզհետէ աւելի գիտակից, աւելի կազմակերպուած ու զօրեղ, պիտի ցցուի պատերազմի դրութեան դէմ ու իրաւարարութեան միջոցը պարտաւորիչ պիտի դարձնէ. ատկից զատ, Եւրոպա պիտի ստիպուի, նոյն իսկ իր կենսական շահերուն համար, իր ներքին կռիւները մեղմել ու եւրոպական պատերազմի շարժառիթները ոչնչացնել. «քսան տարի չանցած, կ'ըսէր վերջերս Լավիս՝ խօսակցութեան մը մէջ, «ամերիկեան վտանգը» մէկ կողմէն, «դեղին վտանգը» միւս կողմէն, այնպիսի ահաւոր ընդլայնում մը պիտի առնան, որ եւրոպական ազգերը պիտի բռնադատուին վերջապէս մէկդի դնել իրենց ներքին կռիւները, պիտի ջանադիր ըլլան կարգադրել պակաս հարցերը, պիտի ցածցնեն սահմանագլուխները, պիտի պարտաւորուին՝ մանաւանդ՝ վերջնապէս լուծել Տաճկաստանի խնդիրը որ ամենէն վտանգաւորն է, ու եւրոպական Միացեալ-Նահանգները պիտի չուշանան կազմուելու։»

Ահա այժմ զինաթափութեան հոգեվարքն է որ կը տեսնենք, Բերտ Ուժին պաշտամունքին պարտութեանն է որ հանդիսատես կ'ըլլանք. Մօտին տիրապետմանը արշալոյսը կ'ընդնշմարենք։ Լա Հէյի ժողովը, ու Տրէյֆիւսի խնդիրը, երկու մեծ նշաններն են այս պատմական յեղաշրջութեան որ կը կատարուի։

* * *

Լա Հէյի Համաժողովը պիտի չզբաղի քաղաքական խնդիրներով, ինչպէս որ արդէն յայտարարուած էր առաջուց։ Հակառակ այդ յայտարարութեան, բոլոր կեղեքուած ազգութիւնները Համաժողովին դիմեցին պատգամաւորներով ու յիշատակագրերով. Մակեդոնացիք, Ֆինլանտացիք, Բոլոնիացիք, Երիտասարդ-Թուրքիոյ ներկայացուցիչները եւ Հայերը իրենց բողոքն ու խնդրանքը տարին Դեսպանախորհուրդին։ Ձեւակերպութեան համար ժողովքը մասնաւոր յանձնախումբ մը կազմեց որպէսզի ընդունի եւ արձանագրէ բոլոր այդ աղերսագրերը. այդ յանձնախումբը, բոլոր դրկուած թուղթերը առնալէ յետոյ, վերջնականապէս հաստատեց որ Դեսպանախորհուրդը անկարող է այդպիսի խնդիրներով զբաղելու։

Այդ յիշատակագրերու կամ պատգամաւորներու ուղարկումը՝ բոլոր այդ դատերուն համար [illegible] օգտակարութիւն մը կ'ունենայ լոկ, եւ ատի իր անհերքելի կարեւորութիւնը ունի։ Բայց անգամ մըն ալ պէտք է որոշ կերպով բացատրել, մանաւանդ որպէս մեր խեղճ ժողովրդին որ օրէ օր կը սպասէ հայկական խնդրոյն լուծմանը, թէ այս Համաժողովէն կարելի չէ սպասել այդ լուծումը. թէ նոյն իսկ յուսալու չէ բնաւ որ այդ խնդիրը Համաժողովին օրակարգին մէջ պիտի մտնէ։ Գրեցի եւ դարձեալ կը կրկնեմ թէ այդպիսի խնդիր մը միայն այն ատեն Դեսպանախորհուրդին օրակարգը կրնար մտնել երբ եւրոպական պետութիւն մը, իր երկրին հանրային կարծիքէն բռնադատուած, կամ մանաւանդ իր շահերուն համաձայն գտնելով այդ բանը, որոշէր այդ խնդիրը յուզել Դեսպանախորհրդին մէջ։ Եւ այդ տեսակէտով կարեւորագոյն աշխատութիւնը կը կայանար գրգռելու մէջ եւրոպական հայասէր խմբակները որ իրենց երկրին կառավարութեանը մօտ իրենց ազդեցութիւնը բանեցնեն եւ զայն մղեն որ իր պատգամաւորներուն յանձնարարէ «Խաղաղութեան խորհրդոց»ներուն մէջ չմոռնալ նաեւ Հայոց անհանդուրժելի եւ վտանգաւոր կացութիւնը։

Օգտակար էր միանգամայն որ Հայութեան բազմանդամ ներկայացնող ընկերակցութիւններն իրենց պատգամաւորները դրկէին Լա Հէյ, Դեսպանախորհրդին յիշատակագիր մը յանձնելու, լիազօրներուն հետ մասնաւոր տեսակցութիւններ ունենալու, Լա Հէյի մէջ Հայոց արդի կացութեանը վրայ բանախօսութիւններ արտասանելու համար. այս ամէնը՝ ոչ թէ քաղաքական ո եւ է անմիջական արդիւնքի յուսով, այլ Լա Հէյի մէջ տեղի ունեցած մեծ դէպքին առիթով հայկական խնդրոյն վրայ տիեզերական մամուլին ու դիւանագիտական աշխարհին ուշադրութիւնը հրաւիրելու բարոյական օգուտը աչքի առջեւ ունենալով։ Պ. Զերազ, զոր Պուլկարիոյ հայ գաղթականութիւնները պատգամաւոր ընտրած էին, յանձներ է (ինչպէս կ'իմանանք Թանէն) յիշատակագիր մը Դեսպանախորհրդին, տեսակցութիւններ ունեցեր է մէկ քանի լիազօրներու հետ. միայն Հայաստանի ջարդերուն վրայ իր բանախօսութիւնը չէ կրցեր արտա-

digitised by A.R.A.R.@

ստանել . Թուրք պատգամաւորները յաջողեր են հոլանտական կառավարութիւնը ստիպել որ այդ բանախօսութիւնը արգիլուի ։

Երբ իրաւարարութեան մշտական Ատեանը հաստատուի եւ սկսի գործել , կարելի է որ հայկական խնդիրը կարգադրելու մասին վէճ ունեցող պետութիւնները Ատեանին վճռին դիմեն՝ զայն լուծելու համար ։ Այն ատեն առաւել քան երբեք հայ գործիչները պարտք ունին եւրոպական հանրային կարծիքը բորբոքելու ջանքեր թափել ի նպաստ հայկական դատին , որպէսզի կառավարութիւնները բռնադատուին զբաղիլ այդ խնդրով ։ Սակայն այդ խնդիրը այն ատեն միայն կրնայ լուծուիլ «իբր հայկական խնդիր» ու հայկական ճշմարիտ շահերուն համաձայն , երբ մենք կարող ըլլանք մեր խնդրոյն լուծումը միմիայն եւրոպական կառավարութեանց քմայքէն սպասելով չշատանալ , երբ մենք կարող ըլլանք մեր խնդիրը ճշդել, գործնական ու որոշ ձեւի մը մէջ ներկայացնել զայն, եւ մեր ուրոյն ուժերով անոր լուծումը պատրաստել ու դիւրացնել ։ Մեր խնդիրը մենք միայն կրնանք լուծել , տարակոյս չկայ ատոր ։ Իրաւարարական Ատեանը թանկագին օժանդակ մը կրնայ ըլլալ՝ որպէսզի մեր ջանքերը պսակուին ու նուիրագործուին ։ Բայց պիտի ըմբռնե՞նք ։ Ու կարող պիտի ըլլա՞նք ։

Ա. Չ.

* * *

—Լոնտոնի անգլօ-հայկական ընկերակցութիւնը, որուն դիմած էի, յիշատակագիր մը ղրկած է, —ինչպէս կը հաղորդուի ինծի— անգլիական արտաքին գործոց Նախարարութեան , Լա Հէյի Դեսպանախորհուրդին ուղղուելու համար ։

—Ֆրանքօ-հայկական ընկերութեան կողմէ, Պ. Լավիս անձամբ տարաւ յանձնեց Պ. Տէլքասէին Լա Հէյի Դեսպանախորհրդին ուղղուած յիշատակագիրը ։—Ընկերութեան ջանքերով, երեւցաւ Էկլէրի մէջ Տիկին Սեվերինի մէկ պերճախօս ու յուզիչ յօդուածը Հայոց արդի կացութեան վրայ , եւ Օռօռի մէջ՝ հրաւէր մը ֆրանսական կառավարութեան որպէսզի Լա Հէյի Դեսպանախորհրդին առիթով Հայոց կացութիւնը · եւրոպական դիւանագիտութեան ներկայացուի ։ Մօտերս պիտի երեւայ Ռըվիւ տը Բարիին մէջ կարեւոր յօդուած մը նոյն խնդրոյն վրայ ։ Նմանապէս քիչ ատենէն ֆրանսական մամլոյն մէջ պիտի հրատարակուի այն յիշատակագիրը զոր ֆրանքօ-հայկական ընկերութիւնը ղրկեց Դեսպանախորհրդին ։ Ընկերութիւնը որոշեց աշնան յետաձգել լրագրական յօդուածներու եւ բանախօսութիւններու շարքը ի նպաստ հայկական դատին ։

—Պոլսէն , կացութեան շատ մօտէն տեղեակ եւրոպացի մը մեզի կը հաղորդէ թէ Օրմանեան պատրիարքը , Սուլթանին դրդմամբ եւ Արթին փաշայի հետ համաձայնութեամբ, մայիս 2 ին Լա Հէյի Դեսպանախորհրդին նախագահին ուղղած է հեռագիր մը որով կը յայտարարէ թէ բոլոր այն հայ ընկերութիւնները կամ անհատները որ դիմած են Դեսպանախորհրդին , ազգը ներկայացնելու ո եւ է իրաւունք չունին ։

Այս զզուելի արարքը , որով Օրմանեան կը ձգտի չքացնել արտասահմանի Հայութեան բողոքը որ ամբողջ Հայութեան զգացմանց հարազատ արտայայտութիւնն է , ուրիշ արդիւնք պիտի չունենայ բայց եթէ եւրոպական դիւանագիտութեան հանդիսաւորապէս ծանուցանել թէ Հայոց պատրիարքը այս վայրկեանիս Հայ մը չէ , այլ հլու Թուրք էֆէնտի մը ։

Չ.

ՎՃԻՌԸ

—o—

Վերջապէս , վճռաբեկ Ատեանը տուաւ իր վճիռը որուն անձկօքին կը սպասէր քաղաքակիրթ աշխարհը ։ Այդ վճիռը՝ Արդարութեան յաղթանակն է ։ Տեղեկագիր Պ. Պալօ-Պոբրէ , ընդհ. դատախազ Պ. Մանօ և տիկին Տրէյֆիւսի փաստաբան Պ. Մոռնար , ջախջախիչ ու վերջնական ապացուցմամբ մը ցուցընելէ յետոյ Տրէյֆիւսի անմեղութիւնը և զինքը դատապարտողներուն ոճիրը , եզրակացուցին թէ վճռաբեկ Ատեանը պարտէր Բարիզի Պատերազմական խորհուրդին 1894 ի վճիռը բեկանել և ջնջել ու Տրէյֆիւսը ղրկել նոր Պատերազմական խորհուրդի մը առջև ։ Ռէննի Պատերազմական խորհուրդն է որ պիտի դատէ Տրէյֆիւսը , և զինուորականներու ձեռքով աղարտուած ու սպաննուած անունը նորէն անոնց ձեռքով պիտի մաքրուի ու կենդանանայ ։

Աշխարհ շունչ պիտի առնէ այս վճիռը իմանալով ։ Ու առիկա պիտի մնայ ամենէն մեծ յաղթութիւններէն մէկը զոր Միտքը տարած եղաւ Բիրտ-Ուժին վրայ ։ Ափ մը մարդոց անձնուիրութիւնը , յանդգնութիւնը , կորովն ու ճարտարութիւնը բաւեցին կղերական ու զինուորական բռնապետութիւնը փշրելու , և ապացուցին թէ Արդարութիւնը լոկ բառ մը չէ ։ Ու առաջին անգամն է պատմութեան մէջ որ պարզ քաղքենիներ , միմիայն մտաւորական միջոցներով , կը յաղթեն զինուորական ուժին ։ Այս ամբողջ վսեմ պատմութիւնը Ֆրանսայի մէջ միայն կրնար կատարուիլ · «Ճշմարիտ Ֆրանսան» ողջ է ուրեմն , և աւելի կենսայորդ ու գեղեցիկ քան երբեք ։ Ասով Ֆրանսա շքեղօրէն ապացուցած կ'ըլլայ բռնակալական ոգին և Բիրտ-Ուժին պաշտամունքը , և գործով կը հաստատէ թէ իրաւունքը Ուժէն գերիվեր է ։

digitised by A.R.A.R.@